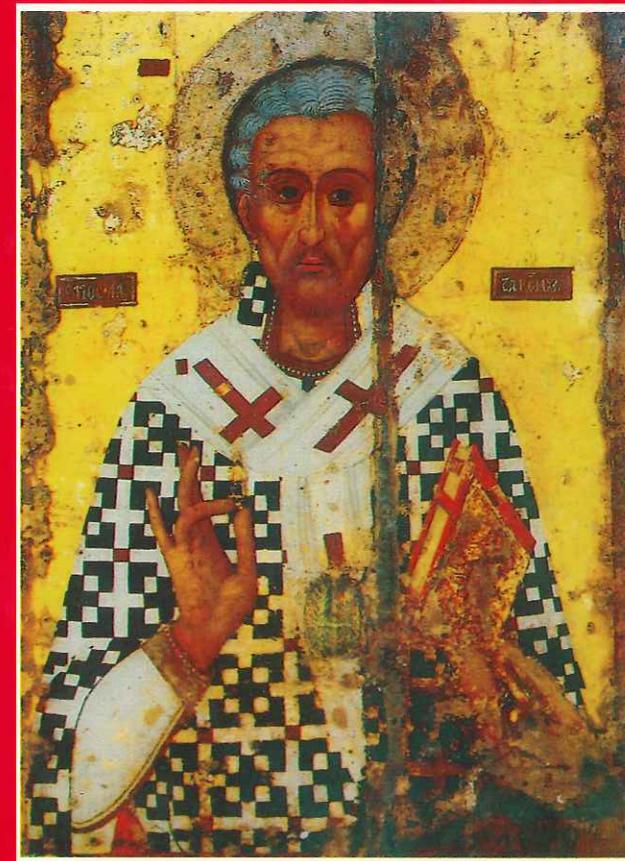

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΚΙΤΙΟΥ

Τόμος τιμητικός
γιατά είκοσι πέντε χρόνια
αρχιερατικής διακονίας
του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κιτίου
κ.κ. Χρυσοστόμου

ΛΑΡΝΑΚΑ 1998

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α'

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΝΑΓΗ, 'Ο Μητροπολίτης Κιτίου κ.κ. Χρυσόστομος	15
--	----

ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΠΙΣΗΜΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Χαιρετισμός τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου	25
Χαιρετισμός τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας	27
Χαιρετισμός τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων	29
Χαιρετισμός τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἑλλάδος	31
Χαιρετισμός τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου	33

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΕΛΒΕΤΙΑΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, 'Η Ὁρθοδοξία στήν αὐγή τῆς τρίτης χιλιετίας.	37
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΙΣΙΔΙΑΣ ΜΕΘΟΔΙΟΣ Γ. ΦΟΥΤΙΑΣ, Πρόσκλησις τῆς Εὐρώπης πρός τόν Ἑλληνικό Χριστιανισμό	59
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΖΙΜΠΑΠΟΥΕ ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΤΗΛΛΥΡΙΔΗΣ, 'Αρχιμανδρίτης Φιλόθεος Ἱερείδης-Μαχαιριώτης	67
ΧΩΡΕΠΗΣΚΟΠΟΣ ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ, 'Η Ἐκκλησία καί τά ἀνθρώπινα δικαιώματα	129
ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΑΥΓΗΣ, «Ὁραῖος κάλλει»	159

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΪΣΑΡΙΔΗΣ, 'Η λει- τουργική ζωή τῆς ἐνορίας.	217
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Σ. ΚΑΡΔΑΜΑΚΗΣ, 'Η ἄλλο- τρίωση στή νεοελληνική κοινωνία.	233
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, Δυτι- κές θρησκευτικές προπαγάνδες στήν ὑπόδουλη Ἑλλάδα.	255
ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ Γ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ, 'Ιστορικά ἔγ- γραφα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κιτίου.	273
FATHER PANAYIOTIS PAPAGEORGIOU, St. Cyprian's epistle 63 and the christian tradition of the mixed chalice.	391
ΜΟΝΑΧΟΣ ΜΩΨΗΣ ΛΓΙΟΡΕΪΤΗΣ, 'Ο παλαιός καί ὁ νέος 'Αδάμ.	405
ΑΝΔΡΕΑΣ Π. ΒΙΤΤΗΣ, Θεοδικία ἢ ἀνθρωποδικία-σατανο- δικία;	429
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΓΛΑΓΓΗΣ, Λάζαρος, ὁ φίλος τοῦ Χριστοῦ.	479
CHRISTOS YANNARAS, Political economy and ecclesial onto- logy.	493
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Σ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ, 'Η συμβολή τοῦ μέλλοντος χρόνου στή μόρφωση τοῦ ἀνθρώπου.	535
ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Τό ἀθανασιανό σύμβολο.	557
ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΣ, Οἱ Ἀπόστολοι Βαρ- νάβας καί Παῦλος στήν Κύπρο: οἱ ἀπαρχές τοῦ εὐαγ- γελισμοῦ τῆς οἰκουμένης.	579
ΑΝΕΣΤΗΣ Γ. ΚΕΣΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ, 'Η σημασία τοῦ ἀνθρω- πίνου σώματος στή βιβλική καί πατερική παράδοση.	601
ΝΙΚΟΣ Α. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, 'Ο θεραπευτικός χαρακτήρας τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας.	621
ΜΑΡΙΟΣ Π. ΜΠΕΓΖΟΣ, 'Η ἀστικοποίηση τῆς κοινωνίας στή φιλοσοφία τῆς θρησκείας.	643

ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, 'Η συμβολή τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα στήν ἀρχέγονη Ἐκκλησία καί τήν Κύπρο.	661
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΙΩ. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, Θρησκευτικά μνημεῖα καί προστασία τοῦ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος.	695
ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Ἅγιοι καί μάρτυρες: πῶς λειτουργοῦν στήν Ἐκκλησία.	721
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, 'Η νιότη, ἡ πιό ἐσχά- τολογική φάση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξής.	743
Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ, Δύο σύγχρονες μορφές τῆς Κύπρου στό χῶρο τῆς θρησκευτικῆς λογοτεχνίας.	759
ΙΩΣΗΦ ΡΟΗΛΙΔΗΣ, Ἀναστηλωτική φιλοσοφία καί ἀρχές συντήρησης στή διατήρηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτε- κτονικῆς κληρονομιάς.	785
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β. ΣΚΟΥΤΕΡΗΣ, 'Η θέση τῶν λαϊκῶν στήν Ἐκκλησία.	803
ΧΡΗΣΤΟΣ Α. ΤΕΡΕΖΗΣ, 'Η διαλεκτική θείου-ἀνθρώπινου στόν Μάξιμο τόν Ὁμολογητή.	849
ΣΤΑΥΡΟΣ Σ. ΦΩΤΙΟΥ, 'Η παιδεία ὡς ἐνότητα ζωῆς.	891

Χωρεπίσκοπος Τριφυθοῦντος
Βασίλειος Καραγιάννης, Δρ Θ.

Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

*

Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Η ΕΝΝΟΙΑ, Η ΑΠΟΔΟΧΗ ΚΑΙ Η ΨΗΦΙΣΗ ΑΠΟ ΔΙΕΘΝΕΙΣ συμβάσεις τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ὅτι «ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γεννῶνται ἐλεύθεροι καὶ ἴσοι ὡς πρὸς τὴν ἀξία καὶ τὰ δικαιώματα».¹ Ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία. Εἶναι ἴδιον τῆς διδασκαλίας τόσο τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅσο καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως νὰ ὑπογραμμίζουν τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, ὡς ἀπόλυτης καὶ ἀνεπανάληπτης ὄντοτητας ὅσον ἀφορᾷ τίς σχέσεις καὶ μὲ τὸν Θεὸ καὶ μὲ τὸ συνάνθρωπό του. Δὲν πρέπει, ἐν τούτοις, νὰ ἱεροποιηθοῦν οἱ κατὰ καιροὺς διακηρύξεις τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ νὰ καταστοῦν εἶδος «ἀποκαλύψεως», ἀλλὰ νὰ κριθοῦν ὡς ἀνθρώπινη προσπάθεια, ἡ ὁποία συμβάλλει στὴν ἐξύψωση τῆς ἀξίας καὶ τῆς τιμῆς τοῦ ἀνθρώπου, παρά τὴ μονομερῆ κατὰ καιροὺς ἐφαρμογὴ τους. Στὴ μελέτη αὕτη θά

1. Παγκόσμιος Διακήρυξη τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων, ἄρθρον 1.

ασχοληθοῦμε, πρῶτον, μέ τή σύντομη ἱστορική παρουσίαση τῶν διαφόρων Συμβάσεων καί Διακηρύξεων περί τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, δεύτερον, μέ τή βιβλική διδασκαλία καί τή δυνατή θεμελίωση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων σ' αὐτή, τρίτον, μέ τή διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας περί τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, καί, τέλος, θά γίνει μία γενική ἀξιολόγηση.

Α' ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΑΘΙΕΡΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Ὁ σύγχρονος ὅρος καί ἔννοια τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων εἶναι καρπός τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν, φιλοσοφικῶν, καί οικονομικῶν διεργασιῶν, οἱ ὁποῖες εἶχαν συντελεσθεῖ ἀπό τό 17ο αἰώνα καί ἐντεῦθεν. Πρώτη διακήρυξη περί τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ Ἀγγλική (Bill of Rights, 1689). Μετά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1688, καταργήθηκε ἡ ἐλέω Θεοῦ ἐξουσία τοῦ βασιλέως. Τό κοινοβούλιο ἀπέκτησε κυριαρχικά δικαιώματα σέ νομοθετικά καί ἄλλα θέματα καί τά μέλη του καθιερώθηκε νά ἐκλέγονται ἐλεύθερα. Ἐπιπρόσθετα κάθε ἄτομο ἀπέκτησε τό δικαίωμα νά ἀπευθύνει κατ' εὐθεΐαν ἀναφορές στό βασιλιά. Μέ τή διακήρυξη αὐτή τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καθορίζεται ἡ ἀνωτερότητα τοῦ νόμου ἐναντι τοῦ βασιλιᾶ.

Δεύτερο στάδιο τῆς διακηρύξεως καί καθιερώσεως τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων εἶναι οἱ ἀλλεπάλληλες διακηρύξεις στήν Ἀμερικανική Ἡπειρο ἕνα αἰώνα ἀργότερα. α) Ἡ διακήρυξη τοῦ Συνεδρίου τῆς Φιλαδέλφειας, στίς 14 Ὀκτωβρίου 1774, μέ τήν ὁποία κατοχυρώνεται τό δικαίωμα τῆς ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ ἀτόμου. β) Ἡ διακήρυξη τῆς Βιργινίας (Virginia), στίς 12 Ἰουνίου 1876, μέ τήν ὁποία κατοχυρώθηκαν ὡς κύρια καί

φυσικά δικαιώματα, ἡ ζωή, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀσφάλεια, ἡ ἰδιοκτησία, ἡ ἀνεξαρτησία καί ἡ εὐτυχία τοῦ ἀτόμου. γ) Ἡ διακήρυξη τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀνεξαρτησίας, στίς 4 Ἰουλίου 1776, ἡ ὁποία ἐπίσης ἀναφέρεται στό δικαίωμα τῆς ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας καί στήν ἰσότητα ὡς πρός τήν ἀναζήτηση τῆς εὐτυχίας ἀπό ὅλα τά μέλη τῆς κοινωνίας.

Τήν ἴδια αὐτή περίοδο, στόν εὐρωπαϊκό χῶρο, μετά τή Γαλλική Ἐπανάσταση γίνεται ἡ Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ πολίτη (1789), ἡ ὁποία βασίζεται ἐπί τῶν «φυσικῶν, ἀναπαλλοτριώτων καί ἱερῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου» (Εἰσαγωγή κειμένου Διακηρύξεως). Στή Διακήρυξη αὐτή εἶναι φανερό ἡ ἐπίδραση τῶν φιλοσόφων τῆς Διαφωτίσεως ἀπό τή χρήση τῶν ὄρων «φυσικά» δικαιώματα καί «ὑπέρτατο ὄν».² Γενικότερα, ἡ Διακήρυξη δέχεται μεταξύ τῶν ἀναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων μόνο τά πολιτικά, δηλαδή τήν ἐλευθερία ὑπό τίς διάφορες μορφές, ὅπως τήν ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, τήν ἐλευθερία σκέψεως, τήν ἐλευθερία τοῦ τύπου καί τῶν πεποιθήσεων. Ἡ ἄσκηση αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας ἔχει ὡς ὄριο τήν ὑπαρξη ἀνάλογων δικαιωμάτων τῶν ἄλλων μελῶν τῆς κοινωνίας. Ἀντίθετα, ἡ Διακήρυξη δέν κάνει λόγο γιά τίς θεμελιώδεις οικονομικές ἐλευθερίες, ὅπως ἡ ἐργασία, ἡ βιομηχανία, τό ἐμπόριο, ἀλλά οὔτε καί γιά τήν ἐλευθερία καί τήν παροχή ἴσων ἐυκαιριῶν γιά τή μόρφωση. Ἡ ἀποσιώπηση αὐτῶν τῶν μορφῶν δικαιωμάτων ὀφείλεται στό ἐπικρατοῦν ἀκόμα ἰσχυρό κοινωνικό κατεστημένο, τό ὁποῖο δέν θά δεχόταν τή φιλελευθεροποίηση τῆς οἰκονο-

2. Στήν Εἰσαγωγή τοῦ κειμένου τῆς Διακηρύξεως λέγεται χαρακτηριστικά: «Κατά συνέπειαν, ἡ ἐθνική Συνέλευσις ἀναγνωρίζει καί διακηρύττει, ἐν τῇ παρουσίᾳ καί προστασίᾳ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, τά ἀκόλουθα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ πολίτου».

μίας, τῆς ἐργασίας ἢ τῆς παιδείας. Βεβαίως, τό δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας κατέχει κεντρική θέση στή Διακήρυξη. Ἐπίσης προβάλλεται μέ ἔμφαση ἡ ἔννοια τῆς ἰσότητος, ἐφ' ὅσον, ὅπως διακηρύσσεται, «ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γεννοῦνται καί παραμένουν ἐλεύθεροι καί ἴσοι ὡς πρός τά δικαιώματα» (ἄρθρον 1). Τό κράτος πρέπει νά ἐξασφαλίζει τήν ἰσότητα αὐτή σέ τρία ἐπίπεδα, στό νομοθετικό (ἄρθρο 6), στό δικαστικό (ἄρθρο 6 καί 7) καί στό φορολογικό (ἄρθρο 13). Ἐν τούτοις, ἡ ἰσότητα δέν κατατάσσεται μεταξύ τῶν φυσικῶν καί ἀναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων, ἐπειδή στήν ἱεραρχημένη κοινωνία τῆς Γαλλίας τοῦ 1789, οἱ κατέχοντες τήν πολιτική καί οικονομική ἐξουσία δέ ἐπιθυμοῦσαν νά χάσουν τό μονοπώλιο. Δέν πρέπει, ἐν τούτοις, νά ἀγνοηθεῖ ἡ θετική συμβολή τῆς Διακηρύξεως αὐτῆς, ἡ ὁποία δημιούργησε τή συνείδηση τῆς ἰσότητος καί τή δυναμική ἀποδοχῆς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀναφέρουμε ὅτι ὁ Λένιν εἶχε συντάξει διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐργαζομένου καί τοῦ ἐκμεταλλευομένου λαοῦ. Ἡ διακήρυξη αὐτή υἱοθετήθηκε ἀπό τό Γ' Συνέδριο τῶν Σοβιετ καί δημοσιεύθηκε στίς 16 Ἰανουαρίου 1918. Ἡ Διακήρυξη αὐτή εἶναι σημαντική μέ τήν ἔννοια τῆς μετατοπίσεως ἀπό τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου στά κοινά δικαιώματα τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ὅπου ἡ ἀξία τοῦ ἀτόμου παραγνωρίζεται καί καθίσταται ἀπρόσωπη μονάδα τῆς μάζας. Ἐκεῖνο πού πρέπει νά εὐτυχεῖ εἶναι ἡ ὁμάδα, τό σύνολο· τό ἄτομο δυνατό νά εὐτυχεῖ, δυνατό νά δυστυχεῖ, αὐτό εἶναι ἀδιάφορο.

Ἐπειτα ἀπό τό Β' Παγκόσμιο πόλεμο ἡ ἔννοια τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων λαμβάνει διεθνή χαρακτήρα καί μορφή. Πράγματι, αὐτή τή διεθνή διάσταση τῶν ἀνθρω-

πίνων δικαιωμάτων προσδίδει, πρῶτος ὁ Χάρτης τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε ὑπογραφεῖ στίς 14 Αὐγούστου 1941 ἀπό τόν πρόεδρο τῶν ΗΠΑ Φρ. Ρούσβελτ καί τόν Ἀγγλο πρωθυπουργό Γουίνστον Τσώρτσιλ. Λέγεται στό Χάρτη τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ὅτι «μετά τήν ὀριστική καταστροφή τῆς ναζιστικῆς τυραννίας, ἐλπίζουν νά δοῦν νά ἐγκαθιδρύεται μία εἰρήνη πού θά ἐπιτρέψει σέ ὅλα τά ἔθνη νά διαβιοῦν μέ ἀσφάλεια στό ἐσωτερικό τῶν συνόρων τους καί θά ἐξασφαλίζει σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους τῶν χωρῶν τή δυνατότητα ὑπάρξεως μακριά ἀπό τό φόβο καί τήν ἀνάγκη». Ἐπόμενο βῆμα πρός τή διεθνοποίηση ἀπετέλεσε ἡ Διακήρυξη τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν τῆς Οὐάσιγκτον τήν 1η Ἰανουαρίου 1942, μέ τήν ὁποία, οἱ ἐκπρόσωποι 26 χωρῶν πού ἦσαν σέ ἐμπόλεμη κατάσταση μέ τόν Ἄξονα διακήρυξαν ὅτι «μία ὀλοκληρωτική νίκη ἐπί τῶν ἐχθρῶν εἶναι οὐσιώδης γιά τήν προάσπιση τῆς ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας, καθῶς καί τή διατήρηση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καί τῆς δικαιοσύνης στίς χῶρες τους». Τίς ἀντιλήψεις αὐτές βεβαίωσε καί ἡ Διακήρυξη τῆς Τεχεράνης, 2 Δεκεμβρίου 1943, καθῶς καί ἡ Διεθνῆς Διάσκεψη Ἐργασίας στή Φιλαδέλφεια τό Μάιο τοῦ 1944.

Στίς 10 Δεκεμβρίου 1948 υἱοθετήθηκε ἀπό τή Γενική Συνέλευση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν, ἡ ὁποία συνῆλθε στό Παρίσι, ἡ Οἰκουμενική Διακήρυξη τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου. Τό κείμενο, τό ὁποῖο ἐπεξεργάστηκε ἡ Ἐπιτροπή Δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Ὄργανισμοῦ τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν, ἀποτελεῖται ἀπό τήν εἰσαγωγή καί ἀπό σύνολο 30 ἄρθρων. Στήν εἰσαγωγή τίθενται οἱ βασικές ἀρχές τῶν δικαιωμάτων ὅλων τῶν ἀνθρώπων, τῶν πράξεων καταστρατηγήσεως αὐτῶν, καθῶς καί τῆς ἀνάγκης προστασίας τῶν δικαιωμάτων μέ ὅλα τά μέσα, δι-

καστικά, κυβερνητικά και διεθνή. Μέ τά επί μέρους άρθρα της, ή Οικουμενική Διακήρυξη καθιερώνει τήν ισότητα τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους και ἔναντι τοῦ νόμου. Τό πρῶτο ἄρθρο καθορίζει. «Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γεννοῦνται ἐλεύθεροι και ἴσοι ὡς πρός τήν ἀξία και τά δικαιώματα. Ἐχουν λογική και συνείδηση και ὀφείλουν νά ἐνεργοῦν ὁ ἕνας ἔναντι τοῦ ἄλλου ἐντός πνεύματος ἀδελφότητος». Ἐπί τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ θά ἦταν δυνατό νά γίνεαι συζήτηση και σχολιασμός περί τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ἔννοιας ἄνθρωπος, ὅμως αὐτό θά ὀδηγοῦσε τήν παροῦσα μελέτη σέ ἄλλους ὀρίζοντες. Ἀπλῶς, γιά λόγους μεταγενέστερου σχολιασμοῦ, ἐπισημαίνουμε τό γεγονός ὅτι, σύμφωνα μέ τή Διακήρυξη, ὁ ἄνθρωπος ἔχει λογική και συνείδηση και ἡ ἐλευθερία και ἰσότητα μεταξύ τῶν ἀνθρώπων πηγάζει ἀπό τό φυσικό νόμο. Στό δεύτερο ἄρθρο τῆς Διακήρυξεως καθορίζεται ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νά ἐπωφελοῦνται ἀπό τά διαλαμβανόμενα στή Διακήρυξη «χωρίς καμμία διάκριση, ὅπως φυλῆς, χρώματος, φύλου, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικῆς γνώμης ἢ ἄλλης ἀντιλήψεως, ἐθνικῆς ἢ κοινωνικῆς καταγωγῆς, περιουσίας, γεννήσεως ἢ ἄλλης καταστάσεως». Γενικότερα, ἡ Οἰκουμενική Διακήρυξη καθιερώνει τήν ἰσότητα ἔναντι τοῦ νόμου, τό σεβασμό τῆς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων, τήν ἐλευθερία τῆς διαμονῆς, τῆς κυκλοφορίας, τά κοινωνικά και οἰκογενειακά δικαιώματα, τήν ἰσότητα ἀνδρῶν και γυναικῶν κ.λ.π. Ἡ Διακήρυξη καταδικάζει τά καθεστῶτα, τά ὅποια ἀποστεροῦν τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν τους, ὡς ἐπίσης τά βασανιστήρια, τή δουλεία, τίς φυλετικές διακρίσεις κ.λ.π.

Θά πρέπει ἐπίσης νά σημειωθεῖ, ὅτι, παρά τήν ὑπαρξη τῆς Οἰκουμενικῆς αὐτῆς Διακήρυξεως και τῶν ἄλλων Διεθνῶν Συμβάσεων γιά τά ἀνθρώπινα δικαιώματα, οἱ

Ἰσλαμικές χώρες αἰσθάνθησαν ὅτι δέν ἐκφράζεται ἡ δική τους ἀντίληψη περί τῶν δικαιωμάτων. Ἐνεκα τούτου, συντάχθησαν διάφορες ἄλλες διακηρύξεις ἀπό ἰσλαμικά σώματα, οἱ ὅποιες ἀποτελοῦν εἶδος ὁμολογιακῆς τοποθετήσεως. Κάθε δικαίωμα, δηλαδή, πηγάζει ἀπό τίς ἀρχές τοῦ Κορανίου. Οἱ ἀρχές τῆς Οἰκουμενικῆς Διακήρυξεως κριθῆκαν ὡς χριστιανικές και δέν ἔγιναν ἀποδεκτές.

Μία ἀπό τίς τελευταῖες διεθνεῖς Συνθήκες εἶναι αὐτή τοῦ Ἐλσίνκι τῆς Διασκέψεως ἐπί τῆς Ἀσφαλείας και Συνεργασίας στήν Εὐρώπη (ΔΑΣΕ), τοῦ 1975.³ Ἡ συνθήκη αὐτή περιλαμβάνει διατάξεις πού ἀφοροῦν τή συνεργασία μεταξύ τῶν κρατῶν μελῶν, τήν ἀσφάλεια και τά κυριαρχικά τους δικαιώματα. Περιλαμβάνει ἐπίσης και κεφάλαιο, τό ὅποιο ἀφορᾷ τό «σεβασμό τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδῶν ἐλευθεριῶν, περιλαμβανομένων τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως, τῆς συνειδήσεως, τῆς θρησκείας και / ἢ τῆς πεποιθήσεως». Ἄλλο κεφάλαιο ἀναφέρεται στήν ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων τῶν λαῶν γιά αὐτοδιάθεση.

Β' ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Πρίν ἀναπτυχθεῖ τό θέμα τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἀπό χριστιανικῆς θεολογίας, βιβλικῆς και πατερικῆς, διευκρινίζουμε ὅτι δέν πρόκειται γιά μία θεολογική θεμελίωση και δικαίωση τῶν κειμένων τῶν ποικίλων διακηρύξεων. Ἀντίθετα, ἡ χριστιανική θεολογία, ὡς ἄντις εἶναι ἀναγκαῖο καλεῖται νά λάβει κριτική στάση, ἔναντι τῶν ἰδεῶν, τῶν ἀρχῶν και τοῦ περιεχομένου τῶν διακηρύξε-

3. Ἡ Διάσκεψη αὐτή ἔχει μετονομασθεῖ σέ Ὄργανισμό ἐπί τῆς Ἀσφαλείας και Συνεργασίας στήν Εὐρώπη (ΟΑΣΕ).

ων, ἐφ' ὅσον διαπιστοῦται ὅτι δέν ἐξυπηρετεῖται ὁ βασικός στόχος, δηλαδή ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου.

Υπάρχουν βασικές βιβλικές ἀρχές ἐπὶ τῶν ὁποίων, πράγματι, θεμελιοῦνται τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα. Εἶναι δυνατό οἱ βασικές αὐτές ἀρχές νά ταξινομηθοῦν σέ τρεῖς τομεῖς: α) Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό· β) ἀφ' ἑνός μὲν ἡ μοναδικότητα καί ὁ σεβασμός τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ μοναδικότητα καί ὁ σεβασμός τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου· γ) ἡ εὐαγγελική ἀγάπη, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί ἡ ἀγάπη τοῦ συνανθρώπου μας. Ἔχει διαπιστωθεῖ προηγουμένως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, στίς ποικίλες διακηρύξεις περί τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ὀριζόμενος ἐντός τῶν πλαισίων τοῦ «φυσικοῦ νόμου», ἔχει λογική καί συνείδηση. Ἐδῶ εἶναι ἴσως χρήσιμη ἡ ἀναφορά καί τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν ἑλληνική φιλοσοφική σκέψη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον λογικό. Σέ ἀντίθεση μέ τούς ὀρισμούς αὐτούς, ἡ Ἁγία Γραφή ὀρίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα καί ὁμοίωση Θεοῦ. Ὁ Θεός ὀρισε τή φύση τοῦ ἀνθρώπου πρό τῆς δημιουργίας του, λέγοντας: «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί κατ' ὁμοίωσιν» (Γεν. 1:26). «Καί ἐποίησεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς» (Γεν. 1:27). Αὐτός ὁ ὀρισμός φανερώνει τήν ἀμεση σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό. Ὅταν, ὅμως, ἡ Γραφή περιγράφει τόν τρόπο δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, παρέχει καί τόν ὀρισμό σχέσεώς του μέ τόν ὑλικό, τόν κτιστό κόσμον. «Καί ἔπλασεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον χοῦν ἀπό τῆς γῆς καί ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς, καί ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» (Γεν. 2:7). Ἐπομένως, ὁ ἄνθρωπος ἔχει ὑπερβατική διάσταση καί ἡ ὑπαρξή του δέν εἶναι μόνο

ἐνδοκοσμική καί ὑλική. Σύμφωνα μέ τή βιβλική ἀνθρωπολογία τῆς «κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσιν» δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν προικισμένο μέ προσωπικότητα, μέ λογική, μέ ἠθικές ἀξίες καί ἀρχές, ἀλλά καί μέ ὑπευθυνότητα. Παρά τήν ὄντολογική διαφορά μεταξύ τοῦ ἄκτιστου Θεοῦ καί τοῦ κτιστοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἄνθρωπος κατέχει στοιχεῖα ἀνάλογα πρός ἐκεῖνα τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, δηλαδή τό νοῦ, τήν αἴσθηση καί τό θέλημα. Ἐπιπροσθέτως, ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύση ἠθικῆς τάξεως. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, μέσα σ' αὐτό τό πνεῦμα καλεῖ: «ἀνανεοῦσθαι δέ τῷ πνεύματι τοῦ νοός ὑμῶν καί ἐνδύσασθαι τόν κοινόν ἄνθρωπον τόν κατὰ Θεόν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνη καί ὁσιότητι τῆς ἀληθείας» (Ἐφ. 4:24-24). Δέν θά ἡδύνατο νά ὀρισθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπό ἀπόψεως βιβλικῆς ἀνθρωπολογίας χωρίς τήν ἀμεση σχέση του μέ τόν Θεό.

Ἡ δευτέρα ἀρχή ἐπὶ τῆς ὁποίας θεμελιοῦνται τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα εἶναι διπλῆς ὀψεως: ἀφ' ἑνός μὲν ἡ μοναδικότητα καί ὁ σεβασμός τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ μοναδικότητα καί ὁ σεβασμός τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀρχή αὐτή ἐδράζεται ἐπὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, τίς ὁποῖες παρέδωσε στόν Μωϋσῆ γιά τόν Ἰσραηλιτικό λαό. Ἐάν ἐρμηνεύσουμε τίς δέκα ἐντολές τοῦ νόμου μέ τό πνεῦμα τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, εἶναι δυνατό νά ἐκληφθοῦν ὡς ἄρθρα, τὰ ὁποῖα καθιερώνουν τὰ δικαιώματα αὐτά. Πράγματι, οἱ τρεῖς πρῶτες ἐντολές, πού ἀντιστοιχοῦν μέ τήν πρώτη πλάκα τοῦ νόμου, ὀρίζουν τή μοναδικότητα καί τό σεβασμό τοῦ Θεοῦ, οἱ δέ ὑπόλοιπες, ἡ δεύτερη πλάκα τῆς Διαθήκης, ὀρίζουν τή μοναδικότητα καί τό σε-

4. «1. Ἐγώ εἰμί κύριος ὁ Θεός σου, ὅστις ἐξήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύ-

βασμό τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου.⁴

Πράγματι, οἱ ἐντολές τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου καθιερώ-
νουν τή μοναδικότητα τοῦ Θεοῦ ἐντός τῆς εἰδωλολατρικῆς
πολυμορφίας καί ἐπιβάλλουν τό σεβασμό τοῦ Θεοῦ. Ἡ
μοναδικότητα καί ὁ σεβασμός τοῦ Θεοῦ ἔχουν ὡς βασιική
θεολογική θεμελίωση τό γεγονός, ὅτι ὁ Θεός τοῦ Ἰσραήλ

πτου ἐξ οἴκου δουλείας. Οὐκ ἔσονται σοι θεοί πλὴν ἐμοῦ. Οὐ ποιήσεις σε-
αυτῷ εἰδωλον οὐδέ παντός ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καί ὅσα ἐν
τῇ γῆ κάτω καί ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς. Οὐ προσκυνήσεις
αὐτοῖς οὐδέ μή λατρεύσῃς αὐτοῖς· ἐγὼ γάρ εἰμι κύριος ὁ Θεός σου, Θε-
ός ζηλωτής ἀποδιδοῦς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως τρίτης καί τε-
τάρτης γενεᾶς τοῖς μισοῦσίν με καί ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς
ἀγαπῶσίν με καί τοῖς φυλάσσουσιν τὰ προστάγματά μου.

2. Οὐ λήψῃς τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ· οὐ γάρ μή κα-
θαρίσῃς κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ.

3. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας ἔργῳ
καί ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου· τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ σάββατα κυρίῳ
τῷ Θεῷ σου· οὐ ποιήσεις ἐν αὐτῇ πᾶν ἔργον, σύ καί ὁ υἱός σου καί ἡ θυ-
γάτηρ σου, ὁ παῖς σου καί ἡ παιδίσκη σου, ὁ βοῦς σου καί τὸ ὑποζύγιόν
σου καί πᾶν κτήνός σου καί ὁ προσήλυτος ὁ παροικῶν ἐν σοί. Ἐν γάρ ἐξ
ἡμέραις ἐποίησεν κύριος τὸν οὐρανόν καί τὴν γῆν καί τὴν θάλασσαν καί
πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς καί κατέπαυσεν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ· διὰ τοῦτο εὐλό-
γησεν κύριος τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην καί ἡγίασεν αὐτήν.

4. Τίμα τὸν πατέρα σου καί τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καί ἵνα
μακροχρόνιος γένη ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς, ἧς κύριος ὁ Θεός σου δίδω-
σίν σοι.

5. Οὐ μοιχεύσεις.

6. Οὐ κλέψεις.

7. Οὐ φονεύσεις.

8. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

9. Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου.

10. Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν οἰκίαν τοῦ πλησίον σου οὔτε τὸν ἀγρόν αὐτοῦ
οὔτε τὸν παῖδα αὐτοῦ οὔτε τὴν παιδίσκη αὐτοῦ οὔτε τοῦ βοός αὐτοῦ οὔτε
τοῦ ὑποζυγίου αὐτοῦ οὔτε παντός κτήνους αὐτοῦ οὔτε ὅσα τῷ πλησίον
σου ἔστιν» (Ἐξ. 20:1-17).

εἶναι ὁ ἐλευθερωτής ἀπὸ τῆ δουλεία τῆς Αἰγύπτου. Σέ
ὅλη τὴν ἔκταση τῶν ἐντολῶν παρατηρεῖται ἐπίσης ἡ ὀριο-
θέτηση ἀξιών οἱ ὁποῖες συνεχίζουν νά διατηροῦν τὴν ἐπι-
καιρότητά τους καί σήμερα. Ὑπάρχουν, ἐν τούτοις, δύο
μείζονα ζητήματα, τὰ ὁποῖα τίθενται ἀπὸ τό δεκάλογο
τοῦ νόμου. Πρῶτον, ὁ νόμος καθορίζει καί ὀριοθετεῖ τίς
θεμελιώδεις αὐτές ἀλήθειες. Ἐδῶ εὐρίσκεται τό καιριο
σημεῖο τοῦ παραδόξου, τό ὁποῖο ἀντιμετωπίζει καί ἡ
σύγχρονη διακήρυξη τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Ἐπι-
βάλλονται μὲν οἱ βάσεις αὐτές τῆς σχέσεως μέ τὸν Θεό
καί τῆς σχέσεως μέ τοὺς ἄλλους μέσω τοῦ νόμου. Ὁ νό-
μος ἐν τούτοις, δέν δύναται νά ἐπιβάλλει τὴν ἐλευθερία
στήν ἀπόλυτη μορφή της. Δεύτερον, ἡ ἀνάγνωση τοῦ δε-
καλόγου τοῦ νόμου ὑπὸ τό φῶς τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χρι-
στοῦ ὁδηγεῖ στή διαπίστωση τῆς ἐλλείψεως τοῦ πνεύμα-
τος τῆς εὐαγγελικῆς ἀγάπης, βασικῆς ἀρχῆς γιά τὴν
ὑπέρβαση, τόσο τῆς στενότητας τοῦ νόμου, ὅσο καί ἀνα-
γκαίας γιά τό σεβασμό τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Ὁ Χριστός ἐπανερμήνευσε τό σύνολο τῶν ἐντολῶν τοῦ
νόμου καί τοποθέτησε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου τὴ μοναδι-
κότητα καί τό σεβασμό τοῦ Θεοῦ μέ τὴ μοναδικότητα καί
τό σεβασμό τοῦ ἀνθρώπου, ἐξυψώνοντας τὴν ἀρχή τῆς
ἀγάπης, ἡ ὁποία ἦταν ὑποτονική στίς νομικές διατάξεις
(Λευιτ. 19:18). «Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, ἀγαπήσεις τὸν
πλησίον σου καί μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. Ἐγὼ δὲ λέγω
ὑμῖν, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς κατα-
ρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καί
προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καί διωκόν-
των» (Ματθ. 5:43-44). «Ὅταν εἶχε ὑποβληθεῖ ἡ ἐρώτηση
στόν Χριστό, «διδάσκαλε, ποῖα ἐντολή μεγάλη ἐν τῷ
νόμῳ;» ἀπάντησε: «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν

ὅλη τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου. Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. Δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται» (Ματθ. 22:36-40). Πράγματι, μέσα στους λόγους αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ φαίνεται ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καὶ ὁ σεβασμός, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖται. Ἡ ἐντολή αὐτὴ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ συνανθρώπου μας ἔχει καταστῆ ἢ ὑπ' ἀριθμὸν ἓνα «καινὴ» ἐντολή, γιατί τέθηκε σέ ἐφαρμογὴ ἀπόλυτη, μέχρι τῆς σταυρικῆς θυσίας ἀπὸ τὸν Χριστό. «Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐάν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις» (Ἰω. 13:34-35). Θὰ μπορούσε νά συζητηθεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἢ Θεολογία, ἢ ὁποία ἀναπτύχθηκε κυρίως ἀπὸ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη ἀναφορικά μέ τό θεῖμα τῆς ἀγάπης, τόσο τοῦ Θεοῦ ὅσο καὶ τοῦ συνανθρώπου. Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐπαναλαμβάνει κατ' ἀρχὴν τούς λόγους τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀκολούθως συγκρίνει τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μέ ἐκεῖνη τοῦ συνανθρώπου: «Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτόν, ὅτι πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς. Ἐάν τις εἶπῃ ὅτι ἀγαπῶ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν· ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν ὃν ἐώρακε, τὸν Θεόν ὃν οὐχ ἐώρακε πῶς δύναται ἀγαπᾶν; καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχουμεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν ἀγαπᾶ καὶ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ» (Α' Ἰω. 4:20-21). Ἐπομένως, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον μας.

Ἡ σύγχρονη προβληματικὴ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων δημιουργεῖ τὴν πόλωση μεταξύ ἐξουσίας καὶ

δικαιωμάτων, γιατί παρατηρεῖται ἀφ' ἐνός μὲν ἢ διεκδικησι τῶν δικαιωμάτων σέ βάρος τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἢ πολιτικὴ καὶ κυβερνητικὴ ἐξουσία ἔχει τὴν τάση νά θέλει τὴν ὀργάνωση τῶν δικαιωμάτων σύμφωνα πρὸς τὰ δικά της κριτήρια καὶ συμφέροντα. Ἔτσι, ἡ κρατικὴ ἐξουσία νομοθετεῖ γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν δικαιωμάτων, ὁ νόμος ὅμως, παρέχοντας ἐκλεκτικά δικαιώματα, εἶναι περιοριστικός τῆς ἐλευθερίας τοῦ συνόλου. Ἡ χριστιανικὴ θεολογία δύναται νά προσεγγίσει κατὰ ἓνα πολὺ διάφορο τρόπο τὸν προβληματισμό αὐτό, παρέχοντας τό ἦθος καὶ τὴν ἠθικὴ τῶν δικαιωμάτων. Ὅπως ἔχει ἤδη λεχθεῖ προηγουμένως, οἱ σύγχρονες διακηρύξεις τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἔχουν ὡς βάση τό φυσικό νόμο. Ὁ φυσικός αὐτός νόμος τῆς δυτικῆς σκέψεως εἶναι πολὺ διάφορος ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ φυσικοῦ νόμου τῆς βιβλικῆς καὶ πατερικῆς σκέψεως. Ὁ φυσικός νόμος, κατὰ τὴ δυτικὴ σκέψη, εἶναι ἔννοια προερχόμενη καὶ ἀναπτυσσόμενη ἀπὸ τούς διαφωτιστές καὶ ἄλλους φιλοσόφους τοῦ 18ου αἰώνα (Hobbes, Spinoza, Locke, Kant).⁵ Ἡ ἔννοια αὐτὴ τοῦ φυσικοῦ νόμου ἀποτελεῖ ἐνδοκοσμικὴ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου, ἀποκεκομμένου ἀπὸ ὁποιαδήποτε ὑπερβατικὴ του σχέση μέ τὸν Θεό. Ἡ διακήρυξη, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι «γεννῶνται ἐλεύθεροι καὶ ἴσοι» μεταξύ τους, εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς κατανόσεως τῆς ἔννοιας αὐτῆς τοῦ φυσικοῦ νόμου. Καταργεῖται, ἐπομένως, ὄχι μόνο ἡ ὑπερβατικὴ σχέση καὶ διάσταση τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ κάθε ἔννοια θεοῦ δικαίου νόμου, δηλαδή ἡ ἐκ τῶν ἔξωθεν καὶ ἄνωθεν παρέμβαση καὶ ρύθμιση τῶν ἀνθρωπίνων πραγ-

5. Βλέπε: Eric Fuchs et Pierre - André Stucki, *Au nom de l' autre. Essai sur le fondement des droits de l' homme*, Editions Labor et Fides, 1985, 41-97.

μάτων. Τή θέση αυτή λαμβάνει ο λαός, από τον οποίο πηγάζει κάθε έννοια εξουσίας, νόμου, ελευθερίας και δικαιωμάτων. Πηγή δικαίου, επομένως, είναι ο φυσικός νόμος.

Η θεολογική διάσταση είναι διαμετρικά αντίθετη και διάφορος. Σύμφωνα με τα βιβλικά δεδομένα της ανθρωπολογίας και κατ' εξοχήν της θείας αποκαλύψεως, η κίνηση και η δυναμική της έννοιας του νόμου έμπερικλείεται στο χώρο της θείας αποκαλύψεως. Δεν θά αναπτυχθεί εν έκτάσει αυτό τό τεράστιο κεφάλαιο, αλλά θά σχηματοποιηθεί μέσα σε άδρες γραμμές.

Τήν ιστορία της θείας αποκαλύψεως τή διακρίνουμε σε τρεις περιόδους: πρώτον, τήν περίοδο του φυσικού νόμου, δεύτερον, τήν περίοδο του γραπτού νόμου, και τρίτον, τήν περίοδο του νόμου της χάριτος. "Όπως είναι κατανοητό, η περίοδος του φυσικού νόμου άρχεται από τή δημιουργία του ανθρώπου από τον Θεό και εκτείνεται μέχρι τήν παράδοση του Νόμου στο όρος Σινά. Κατ' αυτή τήν περίοδο τό επικρατούν στοιχείο για τή ρύθμιση της συμπεριφοράς του ανθρώπου είναι η «συνείδησή» του. "Έτσι, ο Άπόστολος Παύλος λέγει κατηγορηματικά: «όταν γάρ έθνη τά μή νόμον έχοντα φύσει τά του νόμου ποιή, ούτοι νόμον μή έχοντες έαυτοίς είσι νόμος, οίτινες ένδείκνυνται τό έργον του νόμου γραπτόν έν ταίς καρδίαις αύτών, συμμαρτυρούσης αύτών της συνειδήσεως» (Ρωμ. 2:14-15). "Όπως έχει ήδη διατυπωθεί, ο άνθρωπος έξήλθε από τά χέρια του Δημιουργού «κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν» Θεού. "Αρα, η έννοια του φυσικού νόμου δεν είναι μία ένδοξοσμική διάσταση έστερημένη της ύπερβατικής της διαστάσεως, αλλά η αποκάλυψη και παρουσία του Θεού λειτουργεί μέ τή συνείδηση του ανθρώπου. "Ο Χριστιανι-

σμός δεν δύναται νά όρίσει τον άνθρωπο χειραφετημένο από τήν παρουσία και σχέση του με τον Θεό.

Τήν περίοδο του φυσικού νόμου διαδέχεται εκείνη του γραπτού νόμου διά της παραδόσεως του νόμου στο όρος Σινά και εκτείνεται μέχρι τήν ένανθρώπηση του Ίησου Χριστού. Δεν πρέπει, βεβαίως, νά θεωρηθεί ότι μέ τήν παράδοση του γραπτού νόμου έπαυσε η ισχύς και εφαρμογή του φυσικού νόμου. "Αλλωστε, εκτός από ιστορικές περίοδοι της αποκαλύψεως του Θεού δύναται νά έρμηνευθούν και ως καταστάσεις φανερόνουσες τον τρόπο συμπεριφοράς των ανθρώπων. Οί Ίσραηλίτες έξήλθαν από τήν κατάσταση της δουλείας και της έλλείψεως παντός είδους δικαιώματος, έλαβαν δέ τό νόμο για νά κατοχυρωθεί η ελευθερία τους. "Ο Άπόστολος Παύλος σχολιάζει τή σχέση νόμου - δουλείας, νόμου - ελευθερίας. Κρίνει, λοιπόν, ότι «είσι δύο διαθήκαι, μίαν μέν από όρους Σινά εις δουλείαν γεννώσα... η δέ άνω Ίερουσαλήμ, ελευθέρα έστίν, ήτις έστι μήτηρ πάντων ήμών» (Γαλ. 4:24-26). Παρατηρούμε ότι, η ελευθερία, κατά τήν Άγία Γραφή, δεν είναι η έξωτερική ελευθερία, δηλαδή η δυνατότητα νά πράττουμε κατά τό θέλημά μας χωρίς έξωτερικά έμπόδια, αλλά η πνευματική ελευθερία και η αποδέσμευση του ανθρώπου από όλα εκείνα, τά όποια τον καθιστούν έξαρτώμενο και αδύναμο, από τίς καταστάσεις εκείνες που του καταπνίγουν τό πραγματικό και φυσικό του θέλημα. Σ' αυτό τό σημείο η συμβολή του Μωσαϊκού ή και του φυσικού νόμου ήταν ούσιαστική, γιατί βοήθησε τον άνθρωπο νά κατανοήσει τήν πτώση του, τήν άμαρτωλότητά του, τήν άνελευθερία του. «Τήν άμαρτίαν ούκ έγνω ει μή διά νόμου· τήν γάρ επιθυμίαν ούκ ήδειν ει μή ο νόμος έλεγεν, ούκ επιθυμήσεις· άφορμήν δέ λαβοῦσα η

ἀμαρτία διά τῆς ἐντολῆς κατειργάσατο ἐν ἐμοί πᾶσαν ἐπιθυμίαν· χωρίς γάρ νόμου ἀμαρτία νεκρά. Ἐγὼ δέ ἔζων χωρίς νόμου ποτέ· ἐλθούσης δέ τῆς ἐντολῆς ἡ ἀμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δέ ἀπέθανον, καὶ εὗρέθη μοι ἡ ἐντολή ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον· ἡ γάρ ἀμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διά τῆς ἐντολῆς ἐξηπάτησέ με καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν. Ὡστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολή ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή». (Ρωμ. 7:7-12). Μεταξύ νόμου - ἀμαρτίας - δουλείας - ἐλευθερίας ὑπάρχει ἰσχυροτάτη διαλεκτικὴ σχέση. Ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου εἶναι ἀγαθός, γιατί προσβλέπει πρὸς τὴν ἐνίσχυση τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου· ἐν τούτοις, ὁ νόμος ἔχει ὁ ἴδιος τὰ περιοριστικά του ὅρια.

Τὴν ὑπέρβαση τῶν ὁρίων τοῦ νόμου ἐπιτυγχάνει ὁ νόμος τῆς χάριτος. «Ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ ἐγένετο» (Ἰω. 1:17). Ἡ ὑπέρβαση τῶν ὁρίων τοῦ νόμου καθίσταται δυνατὴ γιατί ὁ νόμος τῆς χάριτος δέν στηρίζεται πλέον ἐπὶ τοῦ νεκροῦ γράμματος τοῦ νόμου, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐάν ὁ νόμος τοῦ Σινᾶ ὀριοθετοῦσε τὴν ἐλευθερία τῶν Ἰσραηλινῶν μετὰ τὴν ἔξοδο ἐκ τῆς δουλείας τῆς Αἰγύπτου, ἡ χάρις τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐλευθερώνει ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ νόμου καὶ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Ἡ ἐλευθερία τοῦ Χριστοῦ κατορθώνεται μὲ τὴ γνώση καὶ κατοχὴ τῆς ἀλήθειας. «Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» (Ἰω. 8:32). Ἡ παραμονὴ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀμαρτίας ὑποδουλώνει τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ ἡ ὑπακοή καὶ ἡ ἐνταξὴ στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο ἐλεύθερο. «Ἐάν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσει, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε» (Ἰω. 8:36). Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο στάδιο, δηλαδὴ τῆς δωρεᾶς τῆς ἐλευθερίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, τῆς δικαιοσύνης, ὅπως θὰ τὴν

ὀνόμαζε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Ρωμ. 3:24). Ἀπομένει ἡ ὑπέρβαση τῶν ἀτομικῶν ὁρίων τοῦ ἀτόμου γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ἄλλο. Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται, ὅπως ἔχει ἤδη διαπιστωθεῖ, μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀγάπης, ὅπως τὴν δίδαξε ὁ Χριστός, γιατί αὐτός εἶναι ὁ τρόπος ἐξόδου τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὰ ἐγωιστικά ὅρια καὶ τῆς μεταβολῆς του σὲ κοινωνικό πρόσωπο. Οἱ ἀρχές τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων κατὰ τὴ σύγχρονή τους κατανόηση, ὅπως τῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφοσύνης κ.λ.π, γιὰ τὴ χριστιανικὴ θεολογία δέν εἶναι μία ἐξωτερικὴ κοινωνιολογικὴ κατανόηση καὶ διὰ νόμου ἐπιβολὴ μιᾶς ἰδεολογίας, ἀλλὰ οὐσιαστικὴ, ὄντολογικὴ διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἀνθρωπολογίας. Ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἀδελφοσύνη εἶναι ἀπόρροια τῆς κοινῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπὸ τοὺς πρωτόπλαστους Ἀδὰμ καὶ Εὐά. Στὸ νόμο τῆς χάριτος, δηλαδὴ στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καθίστανται μέλη τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογένειας τοῦ Θεοῦ, δεδομένου ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀποκαλοῦμε τὸν Θεὸ Πατέρα μας, κατὰ τὴν ὑπόδειξη τοῦ Χριστοῦ. Μὲ αὐτὴ τὴν ἐννοια ὁ Χριστός εἶπε ὅτι, «μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί μου οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀκούοντες καὶ ποιῶντες αὐτόν» (Λουκ. 8:21). Κατὰ συνέπεια, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ διακήρυξη τῶν Διαφωτιστῶν, ὅτι ὁ φυσικός νόμος ἀποτελεῖ πηγὴ δικαίου, γιὰ τὸ Χριστιανισμό, πηγὴ δικαίου εἶναι ἡ θεία Ἀποκάλυψη, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός.

Γ' ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴ θεολογία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, μόνον μικρὴ ἀναφορὰ εἶναι δυνατό νὰ γίνει, γιατί αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει

ιδιαίτερη μελέτη. Οί Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, γνῶστες τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν ἑλληνική φιλοσοφία, παρέχουν τό δικό τους ὀρισμό, σύμφωνο πρὸς τή βιβλική ἀνθρωπολογία. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης ὀρίζει ὡς ἀκολούθως τόν ἀνθρωπο σέ σύγκριση μέ τόν ἀριστοτελικό ὀρισμό: «Ἀνθρωπός ἐστι ποίημα Θεοῦ λογικόν κατ' εἰκόνα γενόμενον τοῦ κτίσαντος αὐτόν».⁶ Οἱ σύγχρονες διακηρύξεις ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων δέχονται, βεβαίως, ὅτι ὁ ἀνθρωπος εἶναι κάτοχος τῆς λογικῆς ἀποδείξεως καί τοῦ φυσικοῦ νόμου. Ἀντίθετα, γιά τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅλες αὐτές οἱ ιδιότητες τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐκπηγάζουν ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ ἀνθρωπος εἶναι δημιουργημένος «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ». Ἡ ἀξιολόγηση τοῦ ἀνθρώπου ὑπό τό φῶς τῆς βιβλικῆς ἀνθρωπολογίας δέν ἀφορᾷ μόνο τήν ἐπὶ τοῦ παρόντος χρόνου κατάσταση καί βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε τήν ὑλική ὄψη, ἀλλά σύνολο τόν ἀνθρωπο, ὡς ψυχοσωματική ὄντοτητα. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ διδασκαλία τήν ὁποία ἀναπτύσσει ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος, ἐπίσκοπος Λυών, γιά τή σχέση Θεοῦ καί ἀνθρώπου, καθῶς καί τήν πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τήν πνευματική του βελτίωση: «καί οὕτως πρωτεύει μέν ἐν πᾶσιν ὁ Θεός ὁ καί μόνος ἀγέννητος καί πρῶτος τῶν ἀπάντων καί τοῦ εἶναι τοῖς πᾶσι παραίτιος, τά δέ λοιπά πάντα ἐν ὑποταγῇ μένει Θεοῦ, ὑποταγή δέ Θεοῦ ἀφθαρσία, καί παραμονή ἀφθαρσίας δόξα ἀγενήτου. Διά ταύτης τῆς τάξεως καί τῶν τοιούτων ρυθμῶν καί τῆς τοιαύτης ἀγωγῆς, ὁ γενητός καί πεπλασμένος ἀνθρωπος κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσιν γίνεται τοῦ ἀγενήτου Θεοῦ, τοῦ μέν Πατρός εὐδοκοῦντος καί κε-

6. Γρηγόριος Νύσσης, *Περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, PG 30, 21.

λεύοντος, τοῦ δέ Υἱοῦ ὑπουργοῦντος καί πράσσοντος, τοῦ δέ Πνεύματος τρέφοντος καί αὔξοντος, τοῦ δέ ἀνθρώπου ἡρέμα προκόπτοντος καί ἀνερχόμενου πρὸς τό τέλειον, πλησίον τουτέστι τοῦ ἀγενήτου γινομένου· τέλος γάρ ὁ ἀγέννητος, οὗτος δέ ἐστι Θεός. Ἔδει δέ τόν ἀνθρωπον πρῶτον γενέσθαι, καί γενόμενον αὔξῃσαι, καί αὔξήσαντα ἀνδρωθῆναι, καί ἀνδρωθέντα πληθυνθῆναι, καί πληθυνθέντα ἐνισχύσαι, ἐνισχύσαντα δέ δοξασθῆναι, καί δοξασθέντα ἰδεῖν τόν ἑαυτοῦ Δεσπότην».⁷ Εἶναι φανερό τό προβάδισμα, τό ὁποῖο δίδεται καί ἡ σημαντική παρουσία τοῦ Θεοῦ γιά τόν ἀνθρωπο. Ἡ τιμή, ἡ ἀξία καί ἡ μοναδικότητα τοῦ ἀνθρώπου δέν ἀποτελεῖ ἀπλή ἠθική ἀρχή καί διαπίστωση, ἀλλά ἐγκείται στό γεγονός ὅτι ὁ Τριαδικός Θεός συνεργεῖ γιά τή δημιουργία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου. Ἡ δημιουργική πράξη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τή σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό, τήν «ὑποταγή», ὅπως τήν ἀποκαλεῖ ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος. Μέ τήν «ὑποταγή», ὁ ἀνθρωπος καθίσταται κατά χάρη ἀφθαρτος, αὐτό πού εἶναι ὁ Θεός κατά φύση. Ὁ ἀνθρωπος, πλασμένος «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ, ἔχει ὡς κλήση τή δική του προκοπή γιά νά ὀδηγηθεῖ πρὸς τήν τελειότητα καί γι' αὐτό τό σκοπό καθίσταται συνεργός μέ τόν Τριαδικό Θεό. Ἡ θεολογική θεώρηση τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου περί τῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου, ἀρχίζοντας ἀπό τή δημιουργία του ἀπό τόν Θεό καί φθάνοντας μέσω διαφόρων σταδίων, πρὸς τή δική του δόξα καί τή θέα τοῦ Θεοῦ, ἀποτελεῖ συγχρόνως καί ψυχολογική ἀνάλυση τῆς

7. Εἰρηναῖος, 24, 9-15.

8. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐξετάζει κατὰ τό δικό του τρόπο τόν ἀνθρωπο: «Καί παρά μέν τῆς ὕλης λαβών τό σῶμα ἤδη προϋποστάσης, παρ' ἑαυτοῦ δέ πνοήν ἐνθείς, ὁ δέ νοεράν ψυχήν καί εἰκόνα Θεοῦ

ἀνδρώσεως, τῆς αὐξήσεως καὶ τῆς τελειώσεως, ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ὀριμάνσεως τοῦ ἀνθρώπου.⁸

Ἄλλη θεμελιώδης ὄψη τῆς πατερικῆς ἀνθρωπολογίας εἶναι ἡ ἐνότητα καὶ κοινὴ καταγωγὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος συνοψίζει ὅτι «παρ' ἡμῖν ἀνθρωπότης μία, τὸ γένος ἅπαν».⁹ Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ δύναται νὰ ἀποτελεῖ τὴν βάση γιὰ τὴν ὑπέρβαση ὅλων τῶν διακρίσεων, φυλετικῶν, φύλου, χρώματος κ.λ.π.

Ὅμως, ἡ ὑπεροχικὴ ἀξία καὶ τιμὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν σημαίνει τὴν ἐγωιστικὴ συμπεριφορὰ του εἴτε ἔναντι τοῦ περιβάλλοντός του εἴτε ἔναντι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος Λυών, ἐρμηνεύοντας τὸ ἀποστολικὸ «πάντα μοι ἔξεστιν», σχολιάζει: «Τὸ ἐλεύθερον τοῦ ἀνθρώπου ἐξηγοῦμενος, διὸ πάντα ἔξεστιν, μὴ καταναγκάζοντος αὐτόν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ συμφέρον δείκνυσιν, ἵνα μὴ εἰς ἐπικάλυμμα κακίας καταχρησώμεθα οὐχ ὁμοίως, ἀγαπᾶται τὰ ἐκ τοῦ αὐτομάτου προσγινόμενα τοῖς μετὰ σπουδῆς εὐρισκομένοις».¹⁰ Ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος θέτει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἓνα μεῖζον ζήτημα, τὸ ὁποῖο ἔθεσε καὶ ἀπέρριψε ἡ σύγχρονη ὑπαρξιακὴ

οἶδεν ὁ λόγος, οἷόν τινα κόσμον ἕτερον ἐν μικρῷ μέγαν, ἐπὶ τῆς γῆς ἴστησιν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτόν, ἐπόπτην τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοούμενης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ὁρατόν καὶ νοούμενον, μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος· τὸν αὐτὸν πνεῦμα καὶ σάρκα· πνεῦμα διὰ τὴν χάριν, σάρκα διὰ τὴν ἔπαρσιν· τὸ μὲν, ἵνα μένη καὶ δοξάζῃ τὸν εὐεργέτην· τὸ δέ, ἵνα πάσχη, καὶ πάσχων ὑπομιμνήσκειται καὶ παιδεύηται τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενος· ζῶν ἐνταῦθα οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαχοῦ μεοιστάμενον, καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου, τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει θεοῦμενον».

Γρηγόριος Θεολόγος, *Λόγοι* 45, PG 36, 632.

9. Γρηγόριος Θεολόγος, *Λόγοι* 31, PG 36, 149.

10. Εἰρηναίου 21, 29.

φιλοσοφία, αὐτὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ χειραφετήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό. «Ὅλοι, ἀνεξαιρέτως, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὑπογραμμίζουν τὸ αὐτεξούσιο καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, «μὴ καταναγκάζοντος αὐτόν τοῦ Θεοῦ». Τὰ ἔργα τὰ προερχόμενα ἐκ καταναγκασμοῦ δὲν ἔχουν οὐδεμίαν ἀξία.

Χωρὶς νὰ ἔχουμε καλύψει τὸ εὖρος τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων, ἔχουμε μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴ συντομότατη ἔκθεση μία γεύση γιὰ τὸ σεβασμὸ πού αὐτοὶ ἐπιδεικνύουν γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου, γιὰτὶ ὁ ἀνθρώπος εἶναι τὸ ἐξαιρετὸ δημιούργημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀξία καὶ ἡ τιμὴ τοῦ ἀνθρώπου αὐξάνει ὑπερπολλαπλασίως, γιὰτὶ ἡ ἀνθρώπινη φύση ἐνώθηκε ὑποστατικὰ μὲ τὴ θεία φύση στὸ πρόσωπο τοῦ Θεοανθρώπου Χριστοῦ. Αὐτὸ ἀποτελεῖ μοναδικὸ κριτήριον γιὰ τὴ θεώρηση καὶ ἀξιολόγηση κάθε ἀνθρώπου καὶ τὰ ἀναπαλλοτρίωτα δικαιώματά του πού τοῦ χαρίζει ὁ ἴδιος ὁ Θεός.

Δ' ΓΕΝΙΚΗ ΛΕΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Ἄν κρίναμε ἀπὸ ἀπόψεως Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας τὴν πορεία καθιερώσεως τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, θὰ παρατηρούσαμε τὰ ἀκόλουθα. Πρῶτον, τὸ σύνολο, σχεδόν, τῶν Συνθηκῶν ἔχουν ὑπογραφεῖ μετὰ ἢ κατὰ τὴ διάρκειαν εἴτε πολεμικῶν συγκρούσεων εἴτε κοινωνικῶν ἀναταραχῶν, δηλαδή σέ περιόδους κατὰ τίς ὁποῖες ὑπῆρχε ὑποβιβασμὸς τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἀξίας εἴτε τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν λαῶν. Δεύτερον, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἔννοιας τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἔχει προέλθει μέσα ἀπὸ τίς ἱστορικὲς συνθῆκες καὶ τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη τῆς Δύσεως, ἐνῶ ἡ Ανατολή, δηλαδή ὁ γεωγραφικὸς χώρος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, βρισκόταν κάτω ἀπὸ διαφορὲς

ιστορικές συνθήκες. Μόνο η Διακήρυξη του Σοβιέτ έχει προέλευση μία ὀρθόδοξη χώρα, τή Ρωσία, εκεί, ὅμως, ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς κομμουνιστικῆς ιδεολογίας καί τῆς ἀθεϊστικῆς προπαγάνδας καί, ἐπομένως, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δέν εἶχε τή δυνατότητα νά διαδραματίσει κανένα ρόλο ὡς πρός τό περιεχόμενο καί τή διατύπωσή της. Τρίτον, εἶναι ἀδιαμφισβήτητο ὅτι οἱ διακηρύξεις περί τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἔχουν ἐπηρεασθεῖ ἀπό τή χριστιανική διδασκαλία. Γιά νά φθάσει, ἐν τούτοις, στήν ἐπίδραση αὐτή, ἡ χριστιανική διδασκαλία ἀκολούθησε μία ἔμμεση πορεία. Οἱ φιλόσοφοι τοῦ διαφωτισμοῦ, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν τίς βάσεις τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων γνώριζαν τή θεολογία τῶν Μεταρρυθμιστῶν, κυρίως τοῦ Καλβίνου, ἐνῶ οἱ τελευταῖοι διαπνέονται ἀπό τή θεολογία τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου.¹¹

Μέ τίς διαπιστώσεις αὐτές δέν σημαίνει ὅτι ἀρνούμαστε τήν ἀξία τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, οὔτε ὑπάρχει πρόθεση ὁμολογιακῆς ἢ ἄλλης ἀντιπαραθέσεως. Διαπιστοῦται, ἐν τούτοις, ἡ ἀνάγκη, ὅπως ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία διατυπώσει, σύμφωνα μέ τή μακραίωνη θεολογική της παράδοση καί διδασκαλία, τίς δικές της ἀρχές,

11. Βλέπε Eric Fuchs et Pierre-Adré Stucki, *Au nom de l' autre. Essai sur le fondement des droits de l' homme*, 19-20: «Cette tradition trouve une de ses origines dans la Réforme, et particulièrement dans la Réforme calvinienne. Calvin en effet a été de tous les Réformateurs le plus sensible à la dimension politique de l' existence humaine, à la positivité de cette réalité, de même qu' à la nécessité de penser à nouveau les rapports de l' Eglise avec le pouvoir politique, et ceux de la conviction religieuse avec les obligations de la «soumission» au réel de l' institution social. Cette pensée calviniste, jusque dans les ambiguïtés, est à l' origine d' une tradition dans les DH ne sont pas le moindre fruit, tradition dans nous nous réclamons nous-mêmes et qui a inspiré nos réflexions sur les fondements des DH».

ἐπί τῶν ὁποίων νά ἐδράζει τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ὡς μοναδικοῦ προσώπου, δημιουργήματος τοῦ Θεοῦ.

Ἄν παρακολουθήσουμε τήν ἐξέλιξη τῶν διακηρύξεων τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀπαίτηση ἐφαρμογῆς τους θά διαπιστωθεῖ μία ἐξελικτική πορεία, ἡ ὁποία πρέπει νά μᾶς προβληματίζει καί νά μᾶς θέτει ἐν ἐρηγήσει. Ἀπό χριστιανικῆς πλευρᾶς ἡ βάση ἐφαρμογῆς τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων εἶναι τό πρόσωπο καί ἡ μοναδικότητά του, ὁ σεβασμός τῆς μοναδικότητας καί τῆς ἀξίας του. Εἶναι βέβαιο, ὅτι ὅλες οἱ διακηρύξεις θέτουν ὡς βάση τόν ἀνθρώπο. Στήν ἐφαρμογή τους, ὅμως, ἡ εἰκόνα ἀλλάζει ριζικά. Ἦδη ἀναφέρθηκε τό παράδειγμα τῆς υἰοθετήσεως ἀπό τό Σοβιέτ τό 1918 τῆς «διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐργαζομένου καί ἐκμεταλλευομένου λαοῦ». Ἡ πράξη αὐτή εἶχε ὡς ὑπόβαθρο τήν κομμουνιστική ιδεολογία. Ὑπ' αὐτή, ὅμως, τήν προοπτική, τό πρόσωπο ἐξαφανίζεται καί μεταβάλλεται σέ μία μόνο μορφή ἀλλοτριώσεως, τόσο τοῦ προσώπου καί τῆς ἀξίας του, ὅσο καί τῆς μοναδικότητάς του καί μή σεβασμοῦ του. Στήν ἱστορία, ὅμως, τῆς διεκδικήσεως καί ἐφαρμογῆς τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἔχουμε καί ἄλλες ἀλλοτριώσεις. Ἔτσι, ἡ διεκδίκηση μετατέθηκε ἀπό τό πρόσωπο στό ἄτομο καί ἀπό τό ἄτομο στήν ὁμάδα. Δέν ἀμφισβητοῦνται τά θετικά ἀποτελέσματα τῆς ἐπιδιώξεως ἐφαρμογῆς τῶν δικαιωμάτων τῶν μειονοτήτων, τῶν προσφύγων, τῶν παιδιῶν, τῶν γυναικῶν, τῶν ἐργαζομένων, τῶν ἰατρῶν, τῶν μαθητῶν καί οὔτω καθεξῆς. Ἡ διεκδίκηση, ὅμως, τῶν δικαιωμάτων μιᾶς ὁμάδας εἶναι δυνατό νά ἀποβαίνει σέ βάρος τῶν δικαιωμάτων μιᾶς ἄλλης. Ἐνα παράδειγμα πολύ χαρακτηριστικό θά μᾶς βοηθήσει στήν κατανόηση τῆς ἐκτάσεως τοῦ προβλήμα-

τος. Οί γυναῖκες διεκδικοῦν, ὡς φυσικό καί ἀναφαίρετο δικαίωμα, νά ἐπιλέξουν τή συνέχιση ἢ τή διακοπή τῆς ἐγκυμοσύνης. Τό δικαίωμα τῆς διακοπῆς, ὅμως, τῆς ἐγκυμοσύνης σημαίνει τή θανάτωση τοῦ ἐμβρύου, τό ὁποῖο καί ἐκεῖνο ἔχει τό δικαίωμα τῆς ζωῆς. Αὐτή ἡ κατάσταση δυνατό νά ἐπεκταθεῖ στόν οἰκονομικό, στόν οἰκογενειακό, στόν ἐθνικό, στόν ἐργασιακό, στόν προσωπικό τομέα κ.λ.π. Ἡ διεκδίκηση τῶν δικαιωμάτων τῶν ὁμάδων παρέχει τή διακριτική εὐχέρεια στο κράτος νά μεταβάλλεται σέ ρυθμιστή καί νά ἐπιβάλλει ἢ νά ἐφαρμόζει τά κατά τό δοκοῦν δικαιώματα.

Ἐπειτα ἀπό τήν ἀνωτέρω βιβλική θεολογική θεμελίωση τῆς ἔννοιας τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων κρίνουμε, ὅτι ὁ Χριστιανισμός διέπεται, ὄντως, ἀπό τίς ἀρχές αὐτές. Στούς Μακαρισμούς εἶναι σημαντική ἡ βεβαίωση τοῦ Κυρίου: «Μακάριοι οἱ πεινῶντες καί διψῶντες τήν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοί χορτασθήσονται» (Ματθ. 5:6). Ἡ ἐπιδίωξη, ἐπομένως, τῆς ἐφαρμογῆς τῆς δικαιοσύνης μεταξύ ὄλων τῶν ἀνθρώπων ἐνυπάρχει στή φύση τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ δικαιοσύνη, ὅμως, τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι διάφορος ἐκείνης τοῦ ἀνθρωπίνου νόμου. Ὁ νόμος τῶν ἀνθρώπων ἐπιβάλλει τή δικαιοσύνη διά τῆς τιμωρίας τῶν παραβατῶν τῶν διατάξεων τοῦ νόμου καί τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἐπιβαλλομένης τάξεως. Ἀντίθετα, ἡ δικαιοσύνη τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἡ δικαιοσύνη τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Δέν πρέπει νά ἐννοηθεῖ ὡς ἔξοδος ἀπό τόν κόσμον καί φυγή τῆς εὐθύνης γιά τόν ἄνθρωπο, γιατί τά ἱερά Εὐαγγέλια βρίθουν ἀπό παραδείγματα τοῦ ἔργου καί τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ ὑπέρ τῶν πτωχῶν, τῶν ἀσθενῶν, τῶν περιθωριοποιημένων, τῶν θρησκευτικά καί κοινωνικά ἀπορριμμένων, τῶν παιδιῶν, τῆς γυναίκας, τῶν ἀμαρ-

τωλῶν.

Ἡ χριστιανική ἐλευθερία εἶναι συνυφασμένη μέ τήν ὑπευθυνότητα. Ἡ ὑπευθυνότητα δέν εἶναι μία κοινωνική διαπίστωση καί ἐκδήλωση. Ἦδη ἀπό τήν ἀρχή τῆς δημιουργίας του ἀπό τόν Θεό, ὁ ἄνθρωπος κατέστη ὑπεύθυνος τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, στό ὁποῖο τόν εἶχε τοποθετήσει ὁ Θεός. Μετά τήν ἐν Χριστῷ ἐλευθερία ἀπό τή δουλεία τοῦ νόμου, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀκόμη περισσότερο ὑπεύθυνος. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διακηρύσσει μέ ἔμφαση: «Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγώ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος» (Α' Κορ. 6:12). Ἡ ἐλευθερία εἶναι ὑπευθυνότητα ἀφ' ἑνός μέν ἔναντι τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὥστε νά μήν ὀδηγηθοῦμε σέ ὑποδούλωση ἀπό καταστάσεις αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἀφ' ἑτέρου δέ εἶναι ὑπευθυνότητα καί ἔναντι τῶν συνανθρώπων μας, γιατί ἡ δική τους παρουσία δέν μᾶς ἐπιτρέπει νά κάνουμε τά πάντα ἀνεξέλεγκτα.

Ἡ ἐν Χριστῷ ἰσότητα ὄλων τῶν ἀνθρώπων δέν πηγάζει μόνο ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὅλοι ἔχουν κοινή τήν καταγωγή ἀπό τούς πρωτόπλαστους ἀλλά καί γιά τόν ἐξ ἴσου ἢ καί ἀνώτερο λόγο, ὅτι ὅλοι ἔχουν γεννηθεῖ ἐκ νέου ἢ καί καλοῦνται νά ἀναγεννηθοῦν μέσα ἀπό τήν κολυμβήθρα τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος «Πάντες γάρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διά τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅσοι γάρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε. Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαῖος οὐδέν Ἕλληνας, οὐκ ἐνὶ δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καί θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3:26-28). Διαπιστοῦται ἡ κατάργηση τῶν διαφόρων διακρίσεων, κοινωνικῶν, φύλου, φυλετικῶν, ἐθνικῶν κ.λ.π. Ὅχι μόνο δέν ὑπάρχουν οἱ διακρίσεις αὐτές, ἀλλά οὔτε καί ὁ ἀτομισμός ἔχει θέση. Ὁ καθένας

καί ἡ καθεμία, μέσα στήν κολυμβήθρα τοῦ Βαπτίσματος γίνεται μέλος τοῦ ἑνός καί μοναδικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους προσφέρεται τό ἀναφαίρετο καί θεῖο δικαίωμα τῆς δικαιοσύνης, τῆς σωτηρίας καί τῆς υἰοθεσίας ἀπό τόν Χριστό. Τό δικαίωμα αὐτό, ἀλλά καί ὅλα τά ἄλλα δικαιώματα, μέ προοπτική τόν Χριστό, ἔχουν τόσο ἐνδοκοσμική, ὅσο καί αἰώνια διάσταση. Οἱ διεθνεῖς συνθήκες δικαιωμάτων περιορίζουν τόν ἄνθρωπο καί τά δικαιώματά του σέ μόνη τήν ἐνδοκοσμική διάσταση.

Εἰδικότερα, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχουν ἐπιδείξει ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον γιά τά χριστιανικά ἰδεώδη. Ἐνεκα τούτου ἔχουν περιλάβει στή θεματολογία τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῆς μέλλουσας Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τό λίαν ἐνδιαφέρον θέμα τῆς «Συμβολῆς τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς τήν ἐπικράτησιν τῶν χριστιανικῶν ἰδεωδῶν τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφοσύνης καί τῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν λαῶν καί ἄρσιν τῶν φυλετικῶν διακρίσεων». Στό σημαντικό κείμενο, τό ὁποῖο ἔχει προετοιμασθεῖ πρὸς τό σκοπό αὐτό, διαλαμβάνονται μεταξύ ἄλλων: «Ἡμεῖς οἱ χριστιανοί, ἐπειδή κατανοοῦμεν τό νόημα τῆς σωτηρίας, αἰσθανόμενα τό χρέος νά αγωνιζόμεθα διά τήν ἀνακούφισιν τῆς ἀσθενείας, τῆς δυστυχίας καί τῆς ἀγωνίας. Ἐπειδή βιώνομεν τήν ἐμπειρίαν τῆς εἰρήνης, δέν δυνάμεθα νά εἴμεθα ἀδιάφοροι διά τήν ἀπουσίαν της ἀπό τήν σύγχρονον κοινωνίαν. Ἐπειδή εὐηργετήθημεν ἀπό τήν θείαν δικαιοσύνην, αγωνιζόμεθα διά μίαν πληρεστέραν δικαιοσύνην εἰς τόν κόσμον καί διά τήν ἐξουδετέρωσιν πάσης καταπίεσεως. Ἐπειδή ζῶμεν κάθε ἡμέραν τήν θείαν συγκατάβασιν, μαχόμεθα ἐναντίον κάθε φανατισμοῦ καί μισαλ-

λοδοξίας μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν. Ἐπειδή διακηρύσσομεν συνεχῶς τήν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ καί τήν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὑπερασπιζόμεθα τά ἀνθρώπινα δικαιώματα δι' ὅλους τούς ἀνθρώπους καί ὅλους τούς λαούς. Ἐπειδή βιώνομεν τήν θείαν δωρεάν τῆς ἐλευθερίας μέ τό ἀπολυτρωτικόν ἔργον τοῦ Χριστοῦ, δυνάμεθα νά προβάλωμεν πληρέστερα τήν καθολικὴν ἀξίαν της διά κάθε ἄνθρωπον καί κάθε λαόν. Ἐπειδή τρεφόμεθα μέ τό σῶμα καί τό αἷμα τοῦ Κυρίου ἐν τῇ Θεῖα Εὐχαριστίᾳ, κατανοοῦμεν πληρέστερον τήν πεῖναν καί τήν στέρησιν. Ἐπειδή προσδοκῶμεν καινὴν γῆν καί καινούς οὐρανούς, ὅπου θά ἐπικρατῇ ἡ ἀπόλυτος δικαιοσύνη, αγωνιζόμεθα ἐδῶ καί τώρα (hic et nun) διά τήν ἀναγέννησιν καί τήν ἀνακαινίσιν τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς κοινωνίας».¹²

Ἡ ὑπέρβαση τοῦ ἐγκλωβισμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων μεταξύ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἀφ' ἑνός καί τῶν διαφόρων διεκδικούντων τά δικαιώματά τους ὁμάδων ἀφ' ἑτέρου, πρέπει νά βασιθεῖ καί νά ἐπιτευχθεῖ ἐπὶ τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς ἀξίας καί τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου μοναδικοῦ, εὐρισκομένου σέ ὄντολογική σχέση μέ τόν κόσμο καί μέ τόν Θεό.

12. Ἀπόστολος Βαρνάβας 5 (1986) 219-220.